Mottagare
Regionstyrelsen

Informationsärende. Läsning och läsfrämjande nationellt och lokalt

Förslag till beslut

- Informationen tas emot.

Sammanfattning

Den senaste Pisa-mätningen visar oroande resultat när det gäller läsförståelse hos landets 15-åringar. Samtidigt finns det andra undersökningar som visar att den dagliga läsningen faktiskt ökar hos yngre barn.

Läsfrågan engagerar hela samhället och sedan i våras finns en ny nationell lässtrategi och Kulturrådet har ett nytt handlingsprogram för läsfrämjande.

Regionstyrelseförvaltningens biblioteksverksamheter (folkbiblioteken och biblioteksutveckling) har under de senaste åren arbetat mer strategiskt med läsfrämjande insatser för barn och unga. Grunden för läsfrämjandearbetet är Bokstart, med familjestödjande insatser som hembesök och gåvoböcker för att främja små barns språkutveckling och läsning i familjerna.

Genom den statliga satsningen Läsfrämjandelyftet fick folkbiblioteken under perioden 2022–2025 möjlighet att stärka personalens profession och roll som läsfrämjare samtidigt som bibliotekens chefer stärktes i att arbeta strategiskt med det läsfrämjande uppdraget. De lärdomar och metoder som tagits fram i Läsfrämjandelyftet på Gotland har tagits tillvara i den nya biblioteksplanen 2026–2029 och i handlingsplanen som gäller regionstyrelseförvaltningens biblioteksverksamheter.

Ärendebeskrivning

Vi vet att läsning är en förutsättning för att klara skola, utbildning och arbetsliv. Våra barn behöver rustas för att bli bildade, självständiga, kritiskt tänkande och delaktiga medborgare. Läsförmåga är en central demokratifråga och viktigt för samhällets sociala hållbarhet och påverkar människors hälsa, språk, identitet och gemenskap.

Enligt de nationella målen för litteratur och läsfrämjande ska alla i Sverige, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet. För att nå det övergripande målet ska statens och det

allmännas samlade insatser syfta till:

- att läsförmågan förbättras jämfört med i dag,
- att fler än i dag regelbundet tar del av både fack- och skönlitteratur,
- att kunskapen om läsningens betydelse för ut bildning, bildning och delaktighet i samhällslivet ökar jämfört med i dag.

Anledningarna till att någon inte läser kan vara många och komplexa, faktorer som utbildningsbakgrund, språk, socioekonomi, geografisk plats, funktionsnedsättning, förväntningar, förebilder och kön, spelar roll. Det finns inte en universallösning, utan olika typer av insatser behövs. Utmaningen är oftast att nå alla utifrån deras olika förutsättningar. De senaste åren har vi nåtts av allt dystrare statistik gällande barns och ungas läsförståelse och läsvanor, men i de senaste mätningarna kan vi se spår av förändring hos de yngre barnen.

Resultat från senaste PISA-mätningen och UNG IDAG

Programme for International Student Assessment (PISA) är en internationell studie som genomförs vart tredje år av Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Den mäter 15-åriga skolelevers kunskaper inom ämnena matematik, läsförståelse och naturvetenskap. I september i år kom resultaten för 2025 som är historiskt låga: aldrig tidigare har svenska 15-åringar haft så dåliga kunskaper i läsförståelse och matematik och störst är tappet i läsförståelse, där en tredjedel inte når upp till grundläggande nivå. (Sverige ligger dock fortfarande på OECD-snittet, eftersom flera länder backar, även de övriga nordiska länderna.)

Enligt undersökningen finns det fortfarande stora skillnader mellan elever med olika socioekonomiska förutsättningar. Men det som är helt nytt är att resultaten nu sjunker även för elever med god socioekonomisk bakgrund. Utlandsfödda elever och elever med utländsk bakgrund har tidigare presterat sämre men nu har deras resultat förbättrats en aning, medan resultaten för elever med svensk bakgrund har försämrats. Elevernas hemresurser, föräldrarnas utbildningsbakgrund och yrke, om svenska talas i hemmet, kan inte längre användas som ensam förklaringsmodell när det gäller elevernas läsförståelse.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor samlar data genom undersökningen UNG IDAG där man har visat att andelen unga i åldern 16–25 år som läser böcker varje vecka minskade från 59 procent år 2007 till 30 procent år 2024. Andelen unga som läser böcker varje vecka är större bland tjejer än killar år 2024, 33 procent respektive 26 procent. År 2024 är det en större andel av unga i åldern 16–25 år med utländsk bakgrund som läser böcker varje vecka jämfört med unga med svensk bakgrund, 33 procent respektive 28 procent.

Det verkar alltså som att den stora läsklyftan börjar minska. Orsaken till de låga siffrorna när det gäller ungdomars läsförståelse och läsvanor förklaras numera också med den allmänna samhälls- och teknikutvecklingen där våra digitala

skärmar distraherar från läsning, vårt ”attention span” minskar i det enorma informationsflödet, vi läser mer på skärm och tar oss allt mindre tid till fördjupad koncentrerad läsning. Att lära sig läsa flytande och förstå det man läser är jobbigt, man måste traggla och kämpa för att få flyt i läsningen utan den omedelbara belöning man är van vid i till exempel spel. Men nu finns det ny statistik som visar att användning av digitala medier, spel och mobiler minskar hos de yngre barnen och att läsningen faktiskt ökar.

En positiv vändning när det gäller de yngre barnens läsvanor

Genom enkätundersökningar mäter Medierådet varje år medieanvändning och attityder till medier hos svenska barn 0–18 år. Läsningen av böcker och tidningar har minskat successivt sedan första mätningen 2012, men 2022 såg trenden ut att ha vänt. Den dagliga läsningen av böcker och tidningar ökade 2022 i alla åldrar, men i varierande grad. År 2024 ökar den dagliga läsningen ytterligare bland barn mellan 9 och 11 år. Bland 9-åringarna är det nu 39 procent som läser dagligen (något större ökning bland flickor än pojkar). Inget annat år har så stor andel 9-åringar läst böcker och tidningar dagligen. 9-åringarna utmärker sig också genom att färre har tillgång till mobiltelefon och att andelen dagliga användare av mobil och sociala medier minskat (den dagliga mobil-användningen har minskat från 85 procent till 53 procent bland 9-åringarna sedan 2020). Trenden med minskad daglig läsning har alltså avstannat. Från 12 års ålder och uppåt är resultaten antingen på samma nivå som år 2022 eller lägre.

Parallellt med den minskande läsningen mellan 2012 och 2020 ökade andelen barn och ungdomar som själva tyckte att de ägnar för lite tid åt att läsa böcker och tidningar. Fler flickor än pojkar i alla åldersgrupper har tidigare ansett att de ägnar för lite tid åt att läsa böcker och tidningar, men nu finns i princip inga könsskillnader. I åldersgruppen 9–12 vände denna trend samtidigt som den dagliga läsningen ökade. I åldersgruppen 9–12 läser allt fler dagligen och är mer nöjda med hur mycket de läser, medan tonåringarna förblir självkritiska.

När det gäller yngre barn i åldern 0–8 år har den digitala medieanvändningen minskat, både hur ofta och hur länge barnen använder digitala enheter som mobiltelefon, dator eller surfplatta samt hur ofta och hur länge de ägnar sig åt att spela spel eller titta på filmer, tv-program och klipp. Andelen småbarn som har en egen mobiltelefon har ökat successivt fram till 2022, men nu minskar den. Samtidigt ökar läsningen av böcker och tidningar.

Den största förändringen i medieanvändning gäller den dagliga läsningen av böcker och tidningar som ökar med mellan 5 och 14 procentenheter i de yngre åldersgrupperna. Andelen dagliga läsare är nu större än något annat undersökningsår. Jämfört med 2022 har den dagliga läsningen ökat bland pojkar, och deras medievanor närmar sig nu flickornas.

Ny nationell lässtrategi: *Sverige - ett läsande land. En lässtrategi för Sverige 2026–2031*

De låga resultaten när det gäller läsförståelse och läsvanor oroar hela samhället. I maj släpptes en statlig lässtrategi där man pekar ut en riktning framåt för (den dåvarande) regeringens arbete med att stärka läsförmågan i Sverige genom fyra strategiska områden:

1. Stärka läsförmågan hos alla barn och unga. Bättre förutsättningar för en god läsundervisning. Daglig läsning i förskola och skola. Fler skolbibliotekarier.
2. Möta den tekniska utvecklingen och förändrade beteenden. Ny teknik för att möjliggöra läsande för alla och öka läsintresset.
3. Stärka tillgången till kvalitetslitteratur.
4. Stärka hela samhällets förmåga till läsfrämjande. Kraftsamling i hela samhället. Sprida kunskap om läsförmågans betydelse för demokratin.

Strategin beskriver genomförda och pågående statliga insatser för litteratur och läsfrämjande. De flesta gäller skola och förskola, endast tre insatser handlar om att stärka folkbibliotekens roll för litteratur och läsfrämjande:

Satsning på läsfrämjande via folkbiblioteken 2024–2026 ***(Mer läsning)*** Kommuner, som huvudmän för folkbiblioteken, kan ansöka om medel (80 mkr årligen) för att öka utbudet och tillgängligheten till biblioteksverksamhet med fokus på läsfrämjande för barn och unga. Projekten inkluderar även särskilda pilotsatsningar för unga i utanförskapsområden.

Permanentning av medel till resursbiblioteken för de nationella minoritetsspråken. Stödet stärker tillgången till litteratur på minoritetsspråken och har även betydelse för det läsfrämjande arbetet på folkbiblioteken och för att främja de nationella minoriteternas och urfolket samernas språk.

Ekonomiska utmaningar för folkbiblioteken kopplade till digitala böcker. Utlåningen av digitala böcker vid Sveriges folkbibliotek har tiofaldigats under den senaste 15-årsperioden och bibliotekssektorn har lyft till regeringen att den ökade mängden digitala lån har skapat en ekonomisk svår situation. Kungliga biblioteket fick 2025 ett uppdrag att ta fram gemensamma krav och standarder för en tjänst som kan användas av folkbiblioteken vid utlåning av digitala böcker. Syftet är en ökad likvärdighet för folkbibliotekens utlåning av digitala böcker och att underlätta administrationen av sådana lån. Uppdraget ska redovisas den 1 december 2026.

Kulturrådets nya handlingsprogram för läsfrämjande

Kulturrådet är bidragsgivande myndighet när det gäller läsning och läsfrämjande. Under året publicerades ett nytt handlingsprogram för läsfrämjande för perioden 2026–2028. Nedan följer några av prioriteringarna som är intressanta för Region Gotland.

- Gynna små barns språkutveckling och familjens läsning: fortsätta utveckla Bokstart nationellt, fortsätta koppla satsningen till mödravård

och barnhälsovård och förskola, genomföra informationsinsatser riktade till föräldrar om vikten av tidig språkstimulans. Arbete gentemot nationella minoriteter. Ta fram material för familjer med flera språk och funktionsnedsättningar.

- Utveckla det läsfrämjande arbetet med barn och unga i områden med socioekonomiska utmaningar. *Mer läsning* - fördela särskilda projektmedel till folkbibliotek för läsfrämjande insatser. Öka antalet läsfrämjande insatser från folkbiblioteken som genom samverkan med andra aktörer stärker läsmotivationen och intresse för litteratur bland unga 13–25 år i områden med socialekonomiska utmaningar.
- Arbeta för tillgänglig läsning: sprida forskningsresultat och goda exempel. Ge stöd till insatser som utvecklar det läsfrämjande arbetet med barn och unga som möter läshinder.
- Synliggöra förebilder som läser i hela landet, unga ledare i läsfrämjande roller, särskilt fokus på pojkars läsning.
- Fördela stöd för inköp av barn och ungdomslitteratur till kommuner.
- Ge ut, distribuera den årliga Barn- och ungdomsbokskatalogen gratis.

Strategiskt läsfrämjandearbete i regionstyrelseförvaltningens biblioteksverksamheter

Vad gör regionstyrelseförvaltningens biblioteksverksamheter för att främja barns och ungas läsning? Uppdraget formuleras i bibliotekslagen (2013:801). Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. När det kommer till läsfrämjande har folkbiblioteken ett särskilt ansvar att främja läsning och tillgång till litteratur. Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar. Regional biblioteksverksamhet ska stötta folkbiblioteken och främja verksamhetsutveckling, samarbete och kvalitet.

Grunden för de gotländska folkbibliotekens läsfrämjandearbete är **Bokstart**, en evidensbaserad familjestödjande metod som används i många länder för att främja barns språkutveckling och läsning i hemmen. Internationell forskning visar att familjestödjande metoder med hembesök och gåvoböcker kan skapa bättre förutsättningar för barn att klara skolan. På Gotland startade bokstartsprojektet år 2017 och består av förvaltningsöverskridande samverkan mellan biblioteken, barnhälsovården och förskolan (samt logopedin och familjehemsenheten). Följeforskning under projekttiden visade att:

”Projektet på Gotland är uppskattat och ger resultat i form av att vårdnadshavare i större utsträckning förstår läsningens betydelse för yngre barn och börjar läsa tidigare, oftare och på ett mer interaktivt sätt med sitt barn, vilket innebär förbättrade förutsättningar för utveckling av barnets litteracitet inför skolstarten. Genom projektet når man vårdnadshavare som annars inte läser så mycket med sina barn, och bidrar också till mer frekvent och kvalitativ läsning hos övriga vårdnadshavare. Bokgåvorna är mycket uppskattade och används i familjerna.”

Bokstart når många familjer genom hembesök (2024 tackade 78 procent av alla förstagångsfamiljer ja till hembesök; 75 procent tog sedan emot hembesöket). Men för att följa upp insatserna och få fler familjer att ta emot hembesök sökte och fick biblioteksutveckling 400 tkr av Kulturrådet (utvecklingsbidrag för bokstartsverksamhet). Projektet *Familjerna visar vägen - utvärdering av Bokstart* genomförs under 2026. Med olika metoder undersökes hur vårdnadshavarna uppfattar Bokstarts informationskedja från första kontakten och vad som leder till att familjerna tackar ja, tackar nej eller senare avböjer hembesök. Vidare undersöks hur vårdnadshavarna uppfattar hembesökets upplägg och om de har synpunkter på vad som kan förbättras eller göras annorlunda. Dessutom utvecklas också metoder för att undersöka de små barnens upplevelser av hembesöket. Detta i enlighet med barnkonventionen artikel 12 (att låta barn komma till tals i frågor som rör dem). Projektet ska slutredovisas i mars 2027.

Biblioteken på Gotland har tillsammans med biblioteksutveckling arbetat alltmer strukturerat och strategiskt med läsfrämjande på senare år. Under 2021–2023 fick Kulturrådet regeringsuppdraget att förmedla medel till kommuner och regioner för ett **Läsfrämjandelyft**, en kompetensutvecklingssatsning för folkbibliotekspersonal inom litteraturförmedling och läsfrämjande, med särskilt fokus på barns och ungas läsning. Satsningen skulle stärka biblioteks-medarbetarna i deras profession som läsfrämjare och stärka bibliotekens chefer och medarbetare i att arbeta strategiskt med det läsfrämjande uppdraget.

På Gotland pågick Läsfrämjandelyftet under åren 2022–2025. Medlen (371 tkr för hela perioden) användes främst för att frigöra personal för att delta i fortbildningsinsatser (vikariemedel) samt kostnader för fortbildning och föreläsare med mera. Arbetet inleddes med att biblioteksutveckling genomförde en kartläggning av läsfrämjandearbetet på folkbiblioteken och bibliotekspersonalens kompetensutvecklingsbehov. Kartläggningen fungerade som underlag för planering av ett strategiskt och hållbart läsfrämjandearbete, inklusive förslag på verksamhets- och kompetensutvecklingsinsatser.

Kartläggningen visade att det pågår många bra läsfrämjandeinsatser för olika åldrar och grupper på de gotländska biblioteken men att arbetet behöver förstärkas strategiskt med tydligare målformuleringar och prioriteringar kring målgrupper och evidensbaserade metoder. Det behövs också adekvata kvantitativa och kvalitativa utvärderingsformer för det läsfrämjande arbetet.

Genom ett stort antal fortbildningsinsatser under perioden 2022–2025 har kunskaper om barnrätt och bemötande av barn och unga, litteraturförmedling och läsfrämjandemetoder samt kunskaper om barn- och ungdomslitteratur spridits till hela personalgruppen.

En annan viktig lärdom som framkom i kartläggningen var att bibliotekens kompetensutvecklingsinsatser behöver bli en tydligare del i strategisk verksamhetsutveckling. Infrastrukturen för omvärldsbevakning och

forskningsorienterat arbete behöver stärkas liksom förutsättningarna för en lärande organisation.

Under Läsfrämjandelyftet utformades ett arbetssätt med så kallade lärgrupper. Metoden kombinerar forskning med medskapande arbetssätt tillsammans med målgrupperna för att testa nya verksamhetsformer.

Under Läsfrämjandelyftet startade den första lärgruppen med uppdraget att utveckla biblioteksverksamhet för ungdomar med fokus på unga i socioekonomiskt mer utsatta områden. Biblioteket sökte och fick samtidigt medel från Kulturrådets satsning *Mer läsning* för att finansiera den nya ungdomsverksamheten. Ett ungdomsråd bildades i Hemse som tillsammans med personalen skapade en helt ny ungdomsavdelning på biblioteket, Havsdjupet. Ungdomarna deltog i studiebesök i Stockholm och var aktiva i inköp av möbler, litteratur, spel med mera samt planerade invigning och fortsatt verksamhet. Lärgruppen utformade också kontakt- och medskapande metoder för besök i högstadieskolor, startade samarbete med ungkulturverksamheten Revet om högläsningskvällar, började delta i *Art school day* med författarbesök för samtliga åttondeklasser och startade upp uppsökande verksamheter tillsammans med Fritidsbanken, Bingan IF med flera

En lärgrupp har skapat gemensamma riktlinjer och förhållningssätt för bibliotekens arbete med hbtqi för alla åldrar, samt en handlingsplan vid Pride-firande och andra hbtqi-aktiviteter. Just nu arbetar en lärgrupp med att ta fram metoder och riktlinjer för medieplanering, en mediepolicy och gallringsplaner för de olika biblioteken. Kommande lärgrupper kommer att arbeta med att utveckla verksamheter tillsammans med nationella minoriteter i alla åldrar och att skapa läsfrämjande aktiviteter för barn och unga med funktionsnedsättning.

Läsfrämjandelyftet avslutades 2025 men många av lärdomarna och metoderna som tagits fram under perioden lever vidare i den nya biblioteksplanen 2026–2029 och i handlingsplanen för regionstyrelseförvaltningens biblioteksverksamheter.

Ytterligare läsfrämjandeinsatser är på gång. En ansökan är inskickad till Kulturrådet för att bredda deltagandet i Gotlands litteraturfestival och genom medskapande metoder involvera och engagera unga och unga vuxna med annat modersmål än svenska och nationella minoritetsspråk i planering, marknadsföring och genomförande av festivalen. Biblioteken kommer också ansöka om Kulturrådets medel *Mer läsning* för att utveckla ungdomsverksamhet på fler bibliotek samt utveckla läsfrämjandeverksamhet för barn och unga med funktionsnedsättning.

Bedömning

Regionstyrelseförvaltningen föreslår att regionstyrelsen tar emot informationen.

Beslutsunderlag
Regionstyrelseförvaltningens tjänsteskrivelse 2026-10-21

Regionstyrelseförvaltningen

Stefan Hollmark
Regiondirektör

Eric Fugeläng
Avdelningschef kultur och fritid